

Crynodeb Ymchwil Cyfiawnder Cymdeithasol ac Adfywio

Llywodraeth Cynulliad Cymru
Welsh Assembly Government

Gwerthusiad o'r Gronfa Datblygu Swyddfeydd Post

Y Gwerthusiad

Mae'r gwerthusiad yn ystyried i ba raddau y mae Cronfa Datblygu Swyddfeydd Post Llywodraeth y Cynulliad (y Gronfa) wedi cyflawni ei hamcanion ac mae'n asesu effaith y Gronfa ar swyddfeydd post a gafodd gyllid a'u cymunedau lleol, gyda'r bwriad o lywio'r ffordd y mae llywodraeth y DU a'r llywodraeth yng Nghymru yn mynd ati i gynllunio unrhyw gymorth cyhoeddus i swyddfeydd post yn y dyfodol. Gan fod y rhaglen grant yn tynnu at ei therfyn mae'n bwysig asesu ei heffaith yng nghyd-destun ehangach yr heriau a wynebir gan rwydwaith y swyddfeydd post.

Roedd y fethodoleg yn cynnwys:

- adolygiad o ddeunyddiau ysgrifenedig;
- datblygu proffil gwariant y Gronfa;
- arolygon o Is-bostfeistri/Is-bostfeistresi sydd wedi cael cyllid o dan y Gronfa ac sydd heb gael cyllid o dan y Gronfa;
- ymgynghoriad â rhanddeiliaid;
- tair astudiaeth achos o brosiectau a gwblhawyd o dan y Gronfa.

Mae'r astudiaeth yn nodi'r cyd-destun polisi, economaidd a masnachol y gweithredai'r Gronfa ynddo rhwng mis Tachwedd 2002 a mis Mawrth 2006, a'r heriau mawr a wynebai rhwydwaith swyddfeydd post y DU yn ystod y cyfnod hwn, gan gynnwys dechrau talu budd-daliadau a phensiynau'n uniongyrchol. Mae'n ystyried cryfderau a gwendidau'r rhwydwaith a'r cyfleoedd a'r bygythiadau a wyneba. Mae'r astudiaeth yn ystyried y dystiolaeth ymchwil ynglŷn â gwerth cymdeithasol swyddfeydd post, yn enwedig mewn cymunedau difreintiedig ac ynysig, ac effaith penderfyniadau i gau swyddfeydd post.

Dadansoddi ar gyfer Polisi

Analysis for Policy

O dan y Gronfa darparwyd £4.1m o gymorth grant ar gyfer swyddfeydd post a oedd wedi'u lleoli yn y 125 o ardaloedd mwyaf difreintiedig a'r 125 o gymunedau mwyaf ynysig ledled Cymru neu a oedd yn eu gwasanaethu. Amcan y Gronfa oedd 'to support the retention and development of post offices in disadvantaged communities across Wales', drwy hyrwyddo arallgyfeirio a gwneud swyddfeydd post yn fwy dichonadwy.

Dengys yr astudiaeth i'r Gronfa gael ei gweinyddu o ddydd i ddydd i safon dda, a bod y cwsmeriaid yn fodlon iawn ar y ffordd y'i gweinyddwyd. Fodd bynnag, bu oedi mawr cyn cyhoeddi grantiau a ddyfarnwyd o dan gylchoedd 3 a 4 oherwydd adolygiad mewnol o'r Gronfa, a mwy o oedi eto cyn i'r prosiectau hyn ddechrau ar ôl y penderfyniad i gyflwyno arwystlon cyfreithiol ar eiddo fel mesur i ddiogelu buddsoddiad cyhoeddus. Mae'r gwerthusiad yn gwneud argymhellion ynglŷn â gweinyddu cynlluniau grant yn y maes polisi hwn ac mewn meysydd polisi eraill. Y meysydd allweddol lle mae angen gwneud gwelliannau o ran y Gronfa oedd: ansawdd y ceisiadau a'r wybodaeth ategol yn enwedig o ran y canlyniadau a ragwelwyd; y diffyg pwyslais ar ddichonoldeb presennol a dichonoldeb a ragwelwyd wrth asesu cynigion a phriodoldeb y prosiect arfaethedig; a'r trefniadau ar gyfer gwerthuso ar lefel prosiectau a lefel y cynllun.

Datblygodd y gwerthusiad broffil o wariant y Gronfa dros y pedwar cylch. Dyfarnwyd cyfanswm o £4.16m i 106 o swyddfeydd post (64 mewn ardaloedd trefol, 42 mewn ardaloedd gwledig, yn ôl diffiniad y Gronfa), ac roedd tua £3.86m o'r swm hwnnw wedi cael ei hawlio a'i wario erbyn 1 Chwefror 2006. Rhoddwyd grantiau o rhwng £40,000 a £50,000 fel arfer.

Cafwyd cydbwysedd ar y cyfan rhwng prosiectau trefol a gwledig yn y tri chylch cyntaf, ond roedd dros ddwywaith gymaint o brosiectau trefol â phrosiectau gwledig yng nghylch 4. Roedd o leiaf un prosiect o dan y Gronfa mewn 19 o ardaloedd awdurdodau lleol. Cafwyd 112 o geisiadau aflwyddiannus. Roedd gweithgareddau a ariannwyd gan y Gronfa wedi'u rhannu'n bedwar categori: adeileddol/esthetig; mesurau diogelwch; gwell mynediad neu gyfleusterau i bobl ag anabledd; a chynhyrchion neu wasanaethau newydd. Roedd bron bob prosiect yn cynnwys dau neu fwy o'r pedwar categori, gyda llawer yn cynnwys elfennau o bob categori.

Canfyddiadau allweddol

Effaith y Gronfa ar swyddfeydd post a gafodd gyllid:

Yn gyffredinol, cafodd y Gronfa effaith gadarnhaol ar ddichonoldeb masnachol swyddfeydd post a gafodd gyllid.

Mae llawer o fusnesau swyddfeydd post yn gweithredu'n llwyddiannus o ddydd i ddydd ond maent yn brin o gyfalaf.

Felly mae symiau achlysurol o gyfalaf at ddibenion penodol yn gallu cael effaith sylweddol ar barhad swyddfeydd post.

Awgryma'r dystiolaeth y canlynol:

- mae'r Gronfa wedi cadw wyth swyddfa bost a'u busnesau cysylltiedig ar agor a fyddai fel arall wedi cau. Mae 28 o Is-bostfeistri/Is-bostfeistresi eraill yn ansicr p'un a fyddent yn parhau i fod yn weithredol oni bai am y Gronfa.
- Ariannwyd 83 o brosiectau eithaf sylweddol gan y Gronfa, prosiectau na fyddent fel arall wedi mynd rhagddynt ond gwnaed rhai gwelliannau i nifer fawr o swyddfeydd post na chawsant gyllid o dan y Gronfa yn ystod yr un cyfnod.
- Teimlai bron bob un o'r rhai y dyfarnwyd cyllid iddynt fod y cyllid wedi

gwneud eu busnes yn fwy masnachol ddichonadwy.

- Mae swyddfeydd post sydd â phrosiect o dan y Gronfa yn fwy tebygol o weld cynnydd mewn incwm manwerthu a nifer y cwsmeriaid na'r rhai heb brosiect.
- Yr elfennau o'r prosiect a ystyrir yn 'hynod fuddiol i gynyddu busnes' gan y rhai sydd wedi cynyddu eu hincwm manwerthu, oedd gwelliannau adeileddol ac esthetig a mesurau diogelwch.
- Helpodd y Gronfa i ddenu ymhell dros hanner miliwn o bunnau o fuddsoddiad preifat yn seilwaith rhwydwaith y swyddfeydd post.

Effaith y Gronfa ar y gymuned a'r economi leol

Yn gyffredinol, mae'r Gronfa wedi cael effaith gadarnhaol ar gymunedau ac economïau lleol swyddfeydd post a gafodd gyllid.

Awgryma'r dystiolaeth y canlynol:

- Teimlai bron bob un y dyfarnwyd grant iddo fod y Gronfa yn gyffredinol wedi'i gwneud yn haws i ddefnyddio gwasanaethau'r swyddfa bost yn yr ardal.
- Roedd pob un y dyfarnwyd grant iddo o'r farn bod y prosiect a ariannwyd wedi gwneud eu busnes yn fwy buddiol i'r gymuned leol.
- Mae swyddfeydd post y dyfarnwyd cyllid iddynt o dan y Gronfa yn fwy tebygol o fod wedi estyn oriau agor y swyddfa bost a'r siop na'r rhai na ddyfarnwyd cyllid iddynt.
- Arweiniodd y Gronfa at greu tua 80 o swyddi rhan amser newydd mewn ardaloedd difreintiedig neu ynysig yng Nghymru.
- Ar draws ystod o gyfleusterau a gwasanaethau cymunedol, cafwyd mwy o welliannau yn y swyddfeydd post y

dyfarnwyd cyllid iddynt o dan y Gronfa na'r rhai na ddyfarnwyd cyllid iddynt.

- Nododd 10 o swyddfeydd post â phrosiectau o dan y Gronfa eu bod wedi cyflwyno mynediad i'r Rhynggrwyd/TG, a nododd 5 eu bod yn cynnal credyd undeb neu wasanaeth cynghori ar ddyled, ond nid oedd yr un swyddfa bost heb brosiect o dan y Gronfa wedi cyflwyno'r naill gyfleuster na'r llall, sy'n awgrymu o bosibl fod cyflwyno'r gwasanaethau hyn yn gofyn am arian ysgogi drwy fuddsoddiad cyhoeddus.
- Mae perthynas rhwng cyllid o dan y Gronfa a darparu mwy o gynhyrchion o ffynonellau lleol a meithrin cysylltiadau newydd â busnesau a chyfleusterau lleol eraill. Ar y cyfan ceir tystiolaeth gryfach o effaith gadarnhaol nag effaith negyddol ar fusnesau lleol eraill.
- Ar draws yr holl brosiectau, gellir amcangyfrif bod y Gronfa wedi 'prynu' dwy ystafell gymunedol, 30 o hysbysfyrddau cymunedol, cynnal 10 undeb credyd neu wasanaeth cynghori ar ddyled, gwell mynediad neu gyfleusterau i bobl anabl mewn 62 o swyddfeydd post a darparu TG neu'r Rhynggrwyd mewn 20 o safleoedd newydd.
- Yr elfennau o brosiectau a ystyrir yn 'hynod fuddiol' i'r gymuned yn amlach na dim oedd mesurau diogelwch a gwelliannau adeileddol ac esthetig.
- Cafwyd teimlad cryf bod buddsoddiad cyhoeddus grantiau'r Gronfa wedi cael effaith gadarnhaol ar hyder llawer cymuned.

Cynllun a rhesymeg y Gronfa

Nod y Gronfa oedd helpu i gadw a datblygu swyddfeydd post a oedd yn bodoli eisoes yn hytrach na bod yn rhan o ad-drefnu rhwydwaith y swyddfeydd post mewn ffordd strategol. Roedd hyn yn briodol i'r cyd-destun polisi ar y pryd

ac i rôl a buddiannau polisi Llywodraeth y Cynulliad. O ystyried yr ansicrwydd ar hyn o bryd ynglŷn â dyfodol rhwydwaith y swyddfeydd post gwledig, ni fyddai'n ddoeth defnyddio arian cyhoeddus yn y fath fodd mwyach o leiaf mewn perthynas â swyddfeydd post gwledig. Byddai'n bwysig cael eglurder ynglŷn â chyfeiriad y rhwydwaith yn yr hirdymor, a threfniadau hirdymor Llywodraeth y DU o ran rhoi cymorth i swyddfeydd post nad ydynt yn fasnachol er mwyn cydnabod eu gwerth cymdeithasol, cyn buddsoddi rhagor o arian Llywodraeth y Cynulliad yn y ddarpariaeth bresennol.

Targedodd y Gronfa swyddfeydd post mewn ardaloedd gwledig ynysig ac ardaloedd difreintiedig trefol. Roedd hyn yn rhesymol, oherwydd dengys tystiolaeth ymchwil fod colli swyddfa bost leol yn cael effaith anghymesur ar gymunedau ynysig a chymunedau difreintiedig fel ei gilydd. Fodd bynnag nid oes dim tystiolaeth bod cymunedau gwledig a oedd yn gymwys i gael cyllid o dan y Gronfa yn fwy difreintiedig nag eraill, ac eithrio o ran pellter o gyfleusterau eraill. Mae'n anodd targedu adnoddau at grwpiau diamddiffyn yng Nghymru wledig ar sail ddaearyddol. Mae i feini prawf daearyddol i bennu cymhwyster anfanteision mewn ardaloedd trefol hefyd; pe bai cyllid yn parhau i gael ei ddyfarnu i'r ardaloedd mwyaf difreintiedig gallai hynny arwain at ariannu'r ardaloedd mwyaf anghenus ac at greu ail haen o ardaloedd na fyddent ond ychydig yn llai anghenus ond na fyddai ganddynt hawl i gael grant.

Roedd y camau a gymerwyd i ddiogelu buddsoddiad cyhoeddus rhag penderfyniadau i gau swyddfeydd post, gan gynnwys gosod arwystl ar eiddo, yn briodol ac yn effeithiol.

Argymhellion

Mae'r gwerthusiad yn argymhell na ddylai Llywodraeth y Cynulliad ddarparu rhagor o gyllid ar gyfer y rhwydwaith gwledig nes bod Llywodraeth y DU a Swyddfa'r Post Cyf wedi dod i gytundeb ynglŷn â'i gyfeiriad a'i gyllid yn y dyfodol, ac oni bai bod modd cadarnhau'n weddol sicr y byddai'r swyddfeydd post sy'n cael cyllid yn parhau ar agor yn y tymor canolig o leiaf. Yn yr un modd, dim ond lle mae dichonoldeb swyddfeydd post trefol yn y dyfodol yn weddol sicr y dylid rhoi rhagor o gyllid iddynt.

Mae'r gwerthusiad yn gwneud argymhellion cyffredinol i lywio datblygiad cynlluniau grant Llywodraeth y Cynulliad mewn meysydd polisi gwahanol:

- Dylai amcanion cyffredinol y cynllun grant fod yn glir, yn gryno, yn gyson ac yn fesuradwy;
- Dylid cynllunio sut y câi'r cynllun ei werthuso a dylai hynny fod yn rhan o'r cynllun o'r cychwyn cyntaf, gydag amcanion mesuradwy yn cael eu pennu, dangosyddion yn cael eu nodi a llinellau sylfaen yn cael eu pennu. Dylai trefniadau gwerthuso fod yn gyson â pholisi diweddaraf Llywodraeth y Cynulliad ynglŷn ag arfer gorau;
- Dylai amcanion ar lefel y prosiect fod yn glir ac yn fesuradwy, a dylent fod yn berthnasol i amcanion cyffredinol y cynllun. Dylid cytuno'n ysgrifenedig ar gerrig milltir at ddibenion monitro, cerrig milltir a allai gyfeirio at brosesau neu'r hyn y cytunwyd i'w gyflawni. Yn ogystal â hynny dylid cytuno'n ysgrifenedig ar y canlyniadau terfynol, a ddylai ymwneud â'r prosiect a ariannwyd.
- Dylai cynlluniau ddarparu ar gyfer hapddigwyddiadau, drwy ddarparu

cyllideb a dirprwyo awdurdod i staff i newid gofynion y prosiect a symiau'r grant, yn unol â thelerau a chyllideb y cynllun.

- Dylai fod yn amlwg i ymgeiswyr pa wybodaeth a dogfennaeth sy'n ofynnol wrth wneud cais, a dylai'r meini prawf ynglŷn â chymhwyster ac asesu cynigion fod yn dryloyw i ymgeiswyr.
- Dim ond lle mae'r holl waith papur angenrheidiol yn gyflawn ac yn foddhaol y dylid dyfarnu grantiau.

Mae'n gwneud argymhellion ynglŷn â darparu unrhyw arian cyhoeddus yn y dyfodol ar gyfer swyddfeydd post neu fusnesau bach mewn ardaloedd gwledig neu ardaloedd difreintiedig:

- Dylai'r rhesymeg a'r amcanion cyffredinol fod yn glir. Er enghraifft, a yw'r cynllun yn cyfrannu at ddichonoldeb masnachol, neu'n rhoi gwerth ychwanegol mewn ffyrdd eraill, megis cyfleusterau cymunedol, cysylltiadau â mentrau eraill gan y llywodraeth, neu fanteision cymdeithasol yn unig.
- Dylid cydgysylltu'n agos iawn â Swyddfa'r Post Cyf wrth gynllunio'r cynllun, codi ymwybyddiaeth a chyhoeddusrwydd, pennu sut i ddewis swyddfeydd post ar gyfer cyllid, asesu cynigion a chynllunio prosiectau. Dylai hyn sicrhau bod datblygiadau yn unol â'r dystiolaeth ddiweddaraf o arfer gorau masnachol a bod Swyddfa'r Post Cyf yn gallu rhoi gwarant hirdymor y bydd swyddfeydd post sy'n cael cyllid yn parhau i fod yn weithredol.
- Dylai arian cyhoeddus fod yn amodol ar ddarparu cynllun busnes cadarn ar adeg gwneud cais sy'n dangos y gwerth y mae'r prosiect yn ei ychwanegu, a'r angen i geisio cyngor a chael hyfforddiant lle y bo'n briodol. Dylai Llywodraeth y Cynulliad sicrhau bod

cyngor addas o safon dda ar gael i ddarparu ymgeiswyr llwyddiannus fel rhan o'r broses ymgeisio ac ariannu.

- Dylid ystyried rhoi mathau eraill o gyngor ar arallgyfeirio, er enghraifft, rhannu profiadau'r rhai sydd eisoes wedi cael cyllid o dan y Gronfa, drwy rwydweithio neu e-gynadledda neu ddsbarthu'r Canllaw Arfer Da ar Arallgyfeirio i Swyddfeydd Post a baratowyd gan Swyddfa'r Dirprwy Brif Weinidog.
- Dylai'r broses o werthuso cynigion ystyried dichonoldeb ac effaith gadarnhaol a negyddol bosibl ar fusnesau lleol eraill.
- Ni ddylid ystyried gwaith adeiladu yn ddiben ynddo'i hun, ond dylid ei ariannu ar sail tystiolaeth glir o'r effaith a ragwelir (ee ar nifer y cwsmeriaid sy'n galw heibio, y gallu i ddiwallu angen cymunedol neu ddarparu gwasanaethau neu gynhyrchion newydd).
- Ni ddylid tybio mai meini prawf daearyddol yw'r ffordd orau o ddogni neu dargedu adnoddau. Dylai eu defnydd ddibynnu ar amcan penodol y cyllid, a dylid ystyried y posibilrwydd y gellid creu ardaloedd a gaiff y cyllid i gyd ac ardaloedd sy'n cael dim cyllid. O ran ardaloedd gwledig, dylid nodi nad yw natur ynysig yn cyfateb i mathau eraill o amddifadedd.
- Dylid ystyried mewn ffordd greadigol sut y gellid hyrwyddo cysylltiadau rhwng swyddfeydd post a mentrau neu wasanaethau penodol eraill gan y sector cyhoeddus neu'r sector gwirfoddol, er enghraifft gwasanaethau ar gyfer cynhwysiant ariannol, gan gynnwys undebau credyd (ond gan sicrhau na thorrir rheoliadau'r Awdurdod Gwasanaethau Ariannol), Communities@one neu fentrau eraill sy'n hyrwyddo mynediad at TGCh neu'r

Rhyngrwyd yn y gymuned, neu gryfhau cysylltiadau â'r heddlu.

- Dylai cymorth gydnabod bod angen i'r busnes cyfan lwyddo yn hytrach na thrin elfennau o fusnes ar wahân.
- Dylid ystyried ei gwneud yn ofynnol i ymgeiswyr gyfrannu canran fach o gyfanswm costau'r prosiect.
- Nid yw pellter i'r swyddfa bost agosaf yn ffactor allweddol wrth ragweld effaith penderfyniadau i gau

swyddfeydd post, ac ni ddylid defnyddio hynny i osod blaenoriaethau ar gyfer rhoi cymorth. Lle y mesurir pellter i swyddfeydd post neu gyfleusterau eraill dylid gwneud hynny yn nhermau amseroedd teithio yn hytrach na phellter uniongyrchol.

Ceir argymhellion manylach eraill yn yr adroddiad llawn.

Mae'r adroddiad **Gwerthusiad o'r Gronfa Datblygu Swyddfeydd Post** a chopïau pellach o'r crynodeb hwn ar gael oddi wrth:

Helen Wyatt

Uned Ymchwil a Gwybodaeth
Yr Adran Cyfiawnder Cymdeithasol ac Adfywio
Llywodraeth Cynulliad Cymru
Parc Cathays
Caerdydd CF10 3NQ

Ffôn: 029 2082 1718

E-bost: Helen.Wyatt@wales.gsi.gov.uk

Gwefan: <http://www.cymru.gov.uk/cyfiawndercymdeithasolacadyfwio>